

Abstrakt

Disertační práce se zabývá dynamickými procesy v předložkovém systému současné češtiny. V úvodní části je představena motivace a struktura práce. Druhá část shrnuje různá pojetí slovního druhu předložek tradičně uváděná v české literatuře a charakteristické rysy obou hlavních podtypů této kategorie, tj. předložek primárních a sekundárních. U sekundárních předložek komentuje zejména prepozicializaci, tedy gramatikalizační proces jejich vzniku. Hlavní pozornost se zde upírá k významu: jaké rysy má význam u předložek jakožto funkčních lexémů a jaké významové rysy s sebou přinášejí předložky do větších celků. Těmito celky jsou z různých úhlů pohledu nejen spojení předložky a pádu a spojení valenční vycházející ze slovesného jádra, ale i prefigované tvary, v nichž se většina prefixů generuje právě z předložek primárních. Na hodnotu významu práce nahlíží zejména skrze kognitivní přístup ke zkoumání jazyka, sekundárně pak zmiňuje také postavení předložek v rámci tezí konstrukční gramatiky, která na ně pohlíží dvěma způsoby: jako na konstrukce samostatné i jako na součásti konstrukcí jiných. Třetí kapitola se zaměřuje na proces jazykové změny s ohledem právě na změny předložkového systému ve flektivním jazyce. Všimá si vnitrojazykových motivací změny i změn působených jazykovým kontaktem. V kontextu českého předložkového systému se věnuje míře vlivu němčiny a angličtiny na jeho dynamiku. Čtvrtá část práce představuje rozsáhlou případovou studii konkurence bezpředložkového instrumentálu a instrumentálu s předložkou *s*. Věnuje se funkcím instrumentálu a upozorňuje na jeho prominentní vztah s předložkou *s*. V této části se podrobně rozebírají jednotlivé typy jejich spojení pro vyjádření různých funkcí. Hlavním cílem této kapitoly je popsat proces rozšiřování standardně bezpředložkových vazeb o předložku *s*. Rozebírají se zde tedy starší reflexe tohoto jevu, nářeční vlivy a specifické oblasti distribuce předložky (plná zaměnitelnosti vazeb, doplnění po slovesech manipulace, spojení *pomocí × s pomocí*). U instrumentálu jsou tradičně rozeznávány dvě zcela primární oblasti funkcí: vyjádření komitativu, doprovodu a vyjádření nástroje. V práci je charakterizován vztah těchto dvou základních oblastí, a to zejména na příkladu jiných jazyků evropského areálu. Práce se pokouší doložit, že se v češtině povlovně odehrává obdobný proces sjednocování prostředků pro vyjádření těchto funkcí, který proběhl a je popsán už v jiných jazycích, které byly a jsou ve srovnatelném nebo intenzivnějším kontaktu s jazyky germánskými nebo románskými. Dynamiku předložky *s* ukazuje na drobné studii jejích dokladů v náhodně vybraném vzorku ze spontánně mluvené i připravené psané produkce v korpusech Českého národního korpusu FF UK. Přestože počty dokladů nestandardní nebo příznakové pozice předložky *s* nejsou v daném celku ohromující, dokazují, že nejde o jev nijak marginální ani přímočarý. Analýza dat prokázala signifikantní souvislost mezi nestandardní předložkou *s* a funkcí dané instrumentálové vazby a vliv zájmen v postpozici po předložce. V páté části práce je doplněna drobná reflexe dynamiky předložky *na* s podporou materiálu dotazů adresovaných jazykové poradně Ústavu pro jazyk český AV ČR, které dokumentují, jaká předložková spojení připadají uživatelům jazyka sporná nebo nepřijatelná. Hlavní motivací tohoto procesu se zdá být snaha po simplifikaci prostředků v ucelené sémantické oblasti, která je primárně výhodná pro produktora projevu. V závěru jsou shrnuty dosažené poznatky o možných motivacích sledovaných dynamických procesů.